

Mluvíme-li o době vikinské a vikinžích, často se nám vybaví nevhledně vypadající, zarostlí pohané se sekerami, meči, kopími, štíty a brýlovými přilbami, kteří brázdí rozbouřené moře, aby se vrhali na nic netušící mnichy odříkávající modlitby v tichých zákoutích svých klášterů. Mým cílem je nastínit, nakolik se tato představa zakládá na realitě a do jaké míry jde o klišé vzniklé až v posledních dvou staletích.

Hned v úvodu je potřeba říci, že označení „vikingové“ se dnes nepoužívá zcela správně. Původní termín *vikingr* totiž označuje muže, který se vydává na *viking*, loupežnou výpravu. Vikingové jsou tedy něco jako naši „loupežníci“ či „piráti“. Několik skandinávských žurnalistů opakovaně poukázalo, že slovo viking stojí nejbližší našemu označení „terorista“. A když bychom se podívali do křesťanských pramenů, zjistili bychom, že tato analogie je poměrně přesná.

Počátek doby vikinské je kladen do roku 793, přesněji do 8. júna, kdy bylo vypleněno jedno z nejdůležitějších středisek anglosaské církve, klášter sv. Cuthbertha v Lindisfarne. Ačkoli víme, že již dříve proběhlo několik menších útoků na západoevropské pobřeží, tento akt otrásl soudobou křesťanskou Evropou. Přeživší lamentovali a přijímali kondolence od významných církevních představitelů, kteří hledali viníky mezi anglosaskou světskou mocí, již Bůh potrestal za marnotratnost a nákladnost jejího oblečení. A podobné nájezdy probíhaly po následující tři století. Alespoň takto zní nejčastější výklad, který se můžeme dočíst v učebnicích dějepisu.

Pravda je však taková, že Seveřané pořadali nájezdy již mnohem dříve, přinejmenším od začátku 6. století. Během následujících dvou století, která se nesla v duchu intenzivních bojů v Pobaltí, prakticky ovládli obchod v Baltském moři. Nájezd na Lindisfarne tedy nebyl ničím novým – kromě toho, že cílil na křesťanský svatostánek a že christianizované Evropě ukázal její slabiny. V době útoku na Lindisfarne již museli Seveřané ovládat moře a vodní toky sahající od Anglie přinejmenším po ruskou Ladogu, a jimi kontrolovaný prostor se v následujících stoletích dále rozšiřoval. To vše díky jedinečným, rychlým a dobře manevrovatelným lodím s nízkým ponorem, ke kterým bychom jen složitě hledali obdobu.

Obecně panuje představa, že vikingové tvořili „národ“ či „kmen“. Již jsme ukázali, že vikingy se označovali pouze ti, kteří se vydávali na nájezdy – čili poměrně omezená část obyvatelstva. Většinová populace se živila hospodařením na dědičných statcích. Mohu dodat zajímavost, že v dobových pramenech se označením *vikingr* povětšinou myslí agresivní válečník, který není akceptován většinovou společností. Můžeme si dobře představit, že se na nájezdy vydávali ti, kteří byli odsouzení k vyhnanství, a tudíž mohli být beztrestně zabiti. Stejně tak se ale na nájezdy vydávali králové a další příslušníci aristokracie, kteří toužili po přivýdělku, anebo obchodníci, kteří si uvědomili, jak je obchod nejisté řemeslo, a hledali jistější alternativu. Proto se povaha nájezdů liší – někdy jde o systematické zábory celých království, jindy jde o náhodné konflikty menších rozsahů. Většinovou populaci, která se často mylně zaměňuje s vikingy, označujeme jako staré Seveřany, a je proto nepřesné, mluvíme-li o „vikinském boji“, „vikinském panteonu“ nebo „vikinských národech“. Z toho důvodu od nynějška budeme používat výrazy „staří Seveřané“ a „staroseverský“ namísto „vikingové“ a „vikinský“.

Doba vikinská je obdobím, které stojí na pomezí prehistorické a historické doby. Pramenů o této historické periodě máme málo, ale neúměrně více, než kolik je jich dochováno například o Slovanech. Obecně platí, že nejjistějším zdrojem informací jsou hmotné prameny čili archeologické nálezy. Ty je však možné kombinovat s prameny písemnými, které jsou dvojího typu – prameny staroseverské a prameny o starých Seveřanech. Při bádání je tak možné kombinovat archeologické nálezy se ságami, skaldskými básněmi, runovými nápisy, anglosaskými anály a nebo třeba arabskými cestopisy. Stejně jako při zkoumání jiných období, tak i k pramenům o době vikinské je potřeba přistupovat kriticky, chápat je v kontextu doby a nepodlehout jejich zdánlivé kráse.

Zájemci o dobu vikinskou se nejčastěji zaměřují na čtyři témata: stolečenská hierarchie, válečnictví, každodenní a náboženský život. Proto se pokusím o těchto vskutku zajímavých tématech v krátkosti pohovořit a vystihnout jejich základní rysy.

Již jsme řekli, že většinovou populaci tvořili různě bohatí statkáři hospodařící na rodových panstvích, které v představách středověkých lidí tvořily jakési mikrokosmy. Statkáři se pravidelně scházeli na sněmech, takzvaných *þing*ích, na kterých se soudilo podle ústně tradovaného práva. V

souvislosti s hierarchií se často mluví o elitách, mezi které můžeme zařadit jarly a krále, jejichž úlohou bylo vést lid do války, chránit území, garantovat zákon či řešit vnitřní problémy jednotlivých království. Doba vikinská je obdobím, kdy se formovaly moderní skandinávské státy do přibližné podoby, jak je známe dnes. Celá Skandinávie byla zprvu rozdělena do malých království, která byla postupně slučována a centralizována panovnickými rody do království Dánů, Švédů a Norů. Tato království byla dále územě dělena na menší kraje s vlastními sněmy.

Válka hrála v době vikinské pochopitelně velkou úlohu. Prakticky každý muž byl potenciálním válečníkem; v bojové společnosti, jako je ta staroseverská, se přijetí do řad mužů rovnalo přijetí do válečnické společnosti. Válka byla doménou muž. Bojem se řešily jak ty největší politické pře, tak i ty nejmenší a zdánlivě neškodné sedlácké hádky o kupky sena nebo o vyplavenou velrybu. Věřilo se, že jenom prostřednictvím boje lze dosáhnout míru. Není pravdou, že by staří Seveřané lačnili po krvi, ale kvůli permanentnímu boji o moc a nesmírné společenské citlivosti na nactiutrhání se staroseverská společnost nacházela v kontinuálním válečném stavu, který dnes jen stěží pochopíme. Bylo zcela přirozené, že muži u sebe nosili tři zbraně, které odkládali jen při vstupu na posvátná místa, kde bylo zakázáno zabíjet. Sedláci bojovali s kopími, sekerami a štíty, případně meči, zatímco elitní bojovníci a příslušníci královských družin bojovali primárně meči či nákladně zdobenými sekerami a kopími a mohli si dovolit i kovovou ochranu těla, jako prilbu a kroužkovou zbroj.

Co se týče každodenního života, již bylo řečeno, že většina populace žila na statcích, které musely být soběstačné. Z toho vyplývá, že hospodář se svými čeledíny zvládal všechna potřebná řemesla od pastevectví, přes výrobu střešních krytin až po základy kovářských prací nebo výrobu šípů. Hospodyně s děvečkami měla na starosti přípravu pokrmů, péči o dobytek a výrobu oblečení. S podřadnými pracemi u zámožnějších sedláků mohli vypomáhat otroci, které jsem nezahrnul do hierarchie, protože s nimi bylo ve většině případů nakládáno jako s majetkem, ne nepodobným zvířatům. Mimo statků samozřejmě vznikala první města, ve kterých fungoval čilý obchodní ruch. Mohu pouze dodat, že staří Seveřané, na rozdíl od všech dnešních předsudků, věnovali svému vzhledu velkou péči, jednou týdně se myli, vlasy a vousy upravovali do účesů, stříhali si nehty a čistili uši. Jejich pracovní oděvy směřovaly k praktičnosti a byly uzpůsobeny tak, aby se v nich dalo pracovat venku i při nižších teplotách a nepříznivém počasí. Slavnostní oděvy byly až neprakticky módní, vypasované a barvené.

Náboženský život nebyl od každodenního života nijak zvlášť oddělen, naopak byl jeho pevnou součástí, což platí obecně pro středověkého člověka, pohana i křesťana. V laické veřejnosti panuje představa, že staří Seveřané byli otrodoxními pohany věšticími z run, kterým bylo po dlouhém a úporném vzdoru vnuceno křesťanství. Faktem je, že víra předků, která se skládala z různých ceremonií věnovaným vyšším i nižším božstvům, se mezi prostým lidem držela poměrně dlouho, a nižší božstva (kupříkladu elfové) přetrvávala ve folklóru až do nedávných dob. Rozhodně však není pravda, že by se křesťanství šířilo extrémně násilnou formou. Christianizace probíhala shora, což v praxi znamená, že elity přijímaly křest proto, aby získávaly politický vliv. Králové následně vyžadovaly stejné vyznání i od ostatních, anebo se níže postavení nechávali dobrovolně křtít, aby získali u již christianizovaných elit postavení. Skandinávská christianizace intenzivně probíhala od 10. století a na konci století následujícího byla prakticky dovršena a začala produkce svěbytné křesťanské kultury. Při christianizaci byly běžně vytvářeny záměrné analogie, díky kterým nebyl rozdíl náboženství tolik patrný. Kristus byl proto původně jedním z bohů panteonu, kterého si mohli lidé vybrat za svého patrona, a teprve později se osamostatnil. Boží trojjedinost však dlouho byla komplikovanou a těžce srozumitelnou záležitostí. Křesťanské kostely byly záměrně stavěny na místech, kde původně stály pohanské svatyně. Přijetím křesťanství se Skandinávie začlenila do křesťanského světa, díky čemuž se mimo jiné zachovala většina písemných pramenů z vikinského období.

S přijetím křesťanství jde ruku v ruce také „konec“ doby vikinské. Obvykle se tento konec klade do roku 1066, kdy se norský král Harald Krutý neúspěšně pokusil dobýt anglický trůn. Stejně jako u počátku doby vikinské, i zde jde spíše o nouzové řešení vyjádřené potřebou ohraničit významný historický úsek. Jakoukoli dějinou dobu nelze datovat absolutně, protože historie se

nemění ze dne na den. Jako se doba vikinská rodila v kulturní a jazykové změně a expanzi do pobaltského a severomořského prostoru během 7. a 8. století, tak i její konec byl dílem dlouhotrvajícího kulturního přerodu do křesťanské společnosti a pomalu ustávajících nájezdů, které trvaly snad až do 12. století. Tímto byla završena ikonická doba vikinská, která se nesla ve znamení tvrdých bojů o moc a poklady, ale která rovněž byla obdobím velkolepých objevných cest či například lodních inovací, které předběhly svojí dobu. Proto stojí za to si tuto periodu stále připomínat a věnovat jejímu studiu více času, než kolik člověk věnuje přečtení dvou stránek.

Doporučená literatura:

ARBMAN, Holger. *Vikingové*, Praha 1969.

BRØNSTED, Johannes. *Vikingové – sága tří staletí*, Praha 1967.

GRAHAM-CAMPBELL, James a kol. *Svět vikingů. Kulturní atlas*, Praha 1998.

KOŠNAR, Lubomír. *Severní Evropa v raném středověku a vikinská expanze*, Praha 1993.

STARÝ, Jiří. Dávný byl věk, kdy Ymi vládl ... : Řád a chaos u starých Seveřanů. In: *Řád a chaos v archaických kulturách*, Praha 2010: 189–227.

STARÝ, Jiří. Pojem boha u starých Germánů. In: *Bůh a bohové. Pojetí božství v náboženských tradicích světa. Sborník přednášek na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK*, Praha 2004: 161–188.

STARÝ, Jiří. „Všechny země, o nichž máme zprávy ...“ Znamé a neznámé v mýtu a geografii starých Seveřanů. In: *Mýtus a geografie. Svět, prostor a jejich chápání ve starších i novějších kulturách*, Praha 2008: 143–175.

STARÝ, Jiří. *Zákonem nechť je budována zem: staroseverské zákony a zákoníky*, Praha 2013.